

Lyautey en de inktvlek

Uruzgan is een goed voorbeeld van *counter-insurgency* (COIN), een operatie waarbij zowel vechten als opbouw aan de orde is; elementen die ook deel uitmaakten van de koloniale pacificatie. De 'inktvlek-methode' in Uruzgan grijpt terug op de *tache d'huile*-doctrine uit de Franse koloniale geschiedenis. Deze methode, die in Indo-China ontstond, werd door Lyautey verfijnd en toegepast op Madagascar en in Frans-Marokko. Ze bleek succesvol. Maar ook de Nederlandse ervaringen lijken relevant. De studie van COIN als fenomeen in onze koloniale geschiedschrijving zou belangrijke lessen kunnen opleveren.

drs. A.C. Tjepkema – kolonel b.d. van de Koninklijke Luchtmacht*

J.B. van Heutsz placht tegen pas aangekomen officieren te zeggen: 'Kom je van de Academie? Dan ken je natuurlijk niets'.¹ In de koloniale geschiedenis was het algemeen aanvaard dat op de militaire academies en de krijgsscholen weinig wijsheid werd onderricht over het pacificeren van weerbarstige stammen of volken.

De principes van de oorlogvoering mochten dan misschien in elk type oorlog van kracht zijn, maar veel minder eensgezindheid bestond over de vraag of men ervaringen uit het ene type oorlog kon gebruiken in een ander type.

Achterhaalde doctrine

In onze tijd maakt de *Army Doctrine Publication* een strikt onderscheid tussen vredesoperaties en gevechtsoperaties.² De verschillen betreffen het gebruik van geweld, de toepassing van de principes van de oorlogvoering en de operationele functies van vuur en beweging. Hoewel deze doctrine eigentijds is, lijkt ze al weer achterhaald sinds de inzet van Nederlandse

troepen in Uruzgan. We spreken niet meer van een vredesoperatie, maar van een *counter-insurgency* (COIN).

De media kunnen nauwelijks genoeg krijgen van het onderscheid tussen de termen 'vechtmissie' en 'opbouwmissie', maar een COIN-missie behelst wel degelijk beide elementen.³ Deze elementen maakten ook deel uit van het optreden tijdens de koloniale pacificatie. Nu kan het gevaarlijk zijn om verbanden te leggen tussen soorten oorlogen, omdat die kunnen resulteren in een averechts effect op de nieuwe situatie.

De Leidse historicus H.L. Wesseling heeft aangetoond dat de ideeën over de wil als bepalende factor in het koloniale conflict door de Franse doctrine-expert kolonel Grandmaison, voorafgaande aan de Eerste Wereldoorlog, werden gebruikt als opmaat van de *attaque à l'outrance* in de conventionele oorlog.⁴ Philippe Pétain, collega-docent aan de *Ecole supérieure de guerre*, doorzag dat Grandmaison (en Foch) niet met de effecten van artillerie en mitrailleurs hadden gerekend: *Le feu tue!*

De Amerikaanse militair-historicus Douglas Porch meent dat het probleem niet zozeer was hoezeer de koloniale ervaring van toepassing kon zijn op de oorlogvoering in Europa, maar hoe de Europese militaire praktijk buiten de

* De auteur is brigade-generaal b.d. Henri Carrard (Franse landmacht) en drs. M.W.M. Kitzen (NLDA) erkentelijk voor hun inzichten.

1 J.C. Witte, *J.B. van Heutsz, leven en legende*, Bussum 1976, p. 63.

2 ADP III, Den Haag 1999, pp. 87-117.

3 P. van der Sar, 'Kick the enemy where it hurts most, de steun van de lokale bevolking, daar gaat het om,' *Carré* 2007 (1), pp. 10-17.

4 H.L. Wesseling, *Indië verloren, rampspoed geboren*, Amsterdam 1995, pp. 90-94.

koloniën kon worden gehouden.⁵ We zijn dus gewaarschuwd voor het toepassen van ervaringen van het ene type oorlog in het andere. Maar gaat dit ook op voor de vraag of we bij COIN mogen terugrijpen op Europese koloniale ervaringen? Met de introductie van de zogeheten inktvlek-methode bij aanvang van de missie in Uruzgan heeft Defensie teruggegrepen op de *tache d'huile* doctrine uit de Franse koloniale geschiedenis.⁶ De militair-historicus dr. J.A. (Jaap) de Moor, expert op het gebied van de koloniale oorlogvoering, vindt dat dit verband niet mag worden gelegd. Hij is van mening dat de Nederlandse koloniale ervaringen, die goeddeels parallel lopen met de Franse, nauwelijks van waarde voor het optreden in COIN-situaties kunnen zijn. De aanpak was destijds primair militair, daarna heerste lange tijd civiel gezag in handen van militairen.⁷

Opmerkelijk is dat hij oordeelt dat de pacificatie van Marokko volgens deze methode onder Hubert Lyautey 'jammerlijk gefaald' zou hebben. Nu staat Lyautey, die vaak in een adem met Gallieni wordt genoemd, bekend als de meest succesvolle pacificator uit de Franse koloniale geschiedenis. Reden genoeg om te onderzoeken of De Moor gelijk heeft met zijn stellingen dat Lyautey jammerlijk heeft gefaald en dat daaruit geen lessen voor COIN zijn te trekken.

De Franse 'tache d'huile' doctrine

De grote overeenkomst tussen de koloniale oorlogen en COIN is het streven om na een fase

van pacificatie en militair ingrijpen over te schakelen op een vorm van civiel bestuur dat zichzelf kan handhaven. In de Franse koloniale doctrine werd deze overgang als vloeiend gezien. De doctrine wordt toegeschreven aan Gallieni⁸ en Lyautey, maar de eigenlijke grondlegger ervan was een zekere kolonel Pennequin (1877-1926), die deze methode in Indo-China had ontwikkeld.⁹

De pacificatie werd tot stand gebracht op twee manieren: *action lente* en *action vive*. De *action lente* was de belangrijkste en betrof het vestigen van permanente posten en de geleidelijke zuivering van het gebied. Van de lokale bevolking werden de bruikbare politieke elementen ontwikkeld en de onbruikbare geneutraliseerd. Soms was ook de *action vive* noodzakelijk, waarbij de tegenstander vernietigd werd. Dat was echter de uitzondering en hierbij moest worden getracht de verwoestingen tot een minimum te beperken. Meteen daarna werden de dorpen weer opgebouwd en werd de sociaal-economische structuur hersteld.

Door wegen en telegraafverbindingen aan te leggen legden de Fransen de grondslag voor de economische basis van een gebied. Hierdoor kon de beschaving zich als een olievlek verspreiden. Lyautey zou deze doctrine toepassen in Indochina, Madagascar en Marokko. Het is overigens maar de vraag of de *tache d'huile* een doctrine kan worden genoemd; de Franse generale staf ging nimmer over tot het boekstaven ervan.

Lyautey die van de *méthode-Gallieni* sprak, verfijnde deze in Marokko als een soort anti-doctrine, namelijk tegen de fantasieloosheid van de generale staf, die zich beperkte tot het ontwikkelen van doctrine en plannen in een oorlog tegen Duitsland. Het vastleggen van wijzen van optreden in de koloniën was doorgaans een zaak van particulier initiatief.¹⁰

Lyautey als sociaal bewogen officier

Louis-Hubert Gonzalve Lyautey werd in 1854 in een (deels) adellijk, katholiek en royalistisch milieu in Nancy geboren. Als peuter viel hij van

5 Douglas Porch, *Bugeaud, Gallieni, Lyautey, the development of French colonial warfare*, in Peter Paret (red.), *Makers of modern strategy, from Machiavelli to the modern age*, Princeton 1986, p. 407.

6 De term 'inktvlek' is door de Directie Algemene Beleidszaken (DAB) galancerend. Sinds het begin van de Nederlandse inzet in Uruzgan, in 2006, wordt de term steeds minder gebruikt. Inktvlek is de vertaling van *ink blot*, ook wel *oil spot*, de Engelse vertaling van *tache d'huile*. De DAB heeft kennelijk een eenzijdige belangstelling voor Angelsaksische literatuur.

7 J.A. de Moor, 'Afscheid van Indië; counter-insurgency in Nederlands-Indië, 1816-1949', *MS 177* (2008) (3), pp. 135-143.

8 Joseph Gallieni (1849-1916) is vooral bekend geworden als de succesvolle verdediger van Parijs in september 1914 en de organisator van het taxivoer naar de Marne.

9 H.L. Wesseling, *Europa's koloniale eeuw*, Amsterdam 2003, pp. 59-60.

10 Bijvoorbeeld *Opérations coloniales, tactique des petits détachements*, deel 1 *Maroc et Afrique occidentale*, deel 2 *Chine et Indo-Chine* van kapitein G. Prokos, 1910. In deel 2 heeft Gallieni een voorwoord geschreven.

een balkon, waardoor hij tijdens zijn jeugd lang in een stalen korset moest zitten. Deze jaren waren vormend voor zijn intellect en zijn wil om een dreigende handicap te overwinnen. Hij behoorde tot de promotie 1873 van Saint-Cyr en volgde dus zijn officiersopleiding in de periode van de tegen Duitsland verloren oorlog, die leidde tot het verlies van Elzas-Lotharingen.

De eerste twee decennia van zijn carrière ervoer hij als nogal saai; hij diende als cavalerist in garnizoenen in Noord-Frankrijk. Een korte periode op een verloren post in Zuid-Algerije beviel hem beter.¹¹ Lyautey, van meet af aan geïnteresseerd in het bevorderen van sociaal welzijn en het aankweken van morele waarden bij dienstplichtigen, zag het leger als school der natie. De tweejarige dienstplicht gold tijdens de Derde Republiek voor alle lagen van de bevolking, maar het officierskorps dacht met weemoed terug aan het beroepsleger. Het merendeel van de officieren was afkomstig uit de gegoede middenklasse, keek op tegen aristocratische collega's en stelde nauwelijks belang in de scholing en vorming van jongelui uit de lagere sociale klassen.

Lyautey, hoewel politiek behoudend, schuwde kritiek op het leger niet en raakte aldus in contact met vermaarde kunstenaars en intellectuelen. Hij kreeg naamsbekendheid met de publicatie van een controversieel essay in een vooraanstaand tijdschrift.¹² Daarin beweerde hij onder meer dat officieren hun manschappen beter dan hun paarden moesten kennen, hetgeen zelden het geval was. Alleen officieren met een sociaal geweten konden dienstplichtigen met essentiële waarden als patriotisme en nationalisme indoctrineren, waardoor de grondslag kon worden gelegd voor het ongedaan maken van de schandvlek van 1870/71. Het artikel kenmerkte hem in de staven als socialist en revolutionair.

Indochina

Om zijn carrière te redden plaatste een bevriende superior hem over naar Indochina. Lyautey kwam in 1894 in Saigon aan, waar hij van de gouverneur-generaal leerde dat het voor een

Lyautey
Uit: *Encyclopédie par l'image*
Lyautey (1854-1934),
Librairie Hachette

Generaal Gallieni
Uit: *Encyclopédie par l'image*
Lyautey (1854-1934),
Librairie Hachette

kolonisator verstandig was de zittende bestuurlijke structuren intact te laten en zich tot een controle op afstand te beperken. De Fransen waren nog maar een jaar of dertig in Indochina en hadden het zuidelijk deel gepacificeerd, maar in het noorden ondervonden ze nogal wat verzet, wat aanleiding vormde tot het instellen van een militair bestuur.

Dit gezag probeerde de oppositie met klassieke harde hand het zwijgen op te leggen, onder meer door de dorpen die met de guerrilla's

11 Jacques Benoist-Méchin, *Lyautey l'Africain*, Perrin 1979, pp. 24-33.

12 Anoniem, *Du rôle social de l'officier dans le service universel*, in *Revue des deux mondes*, 15 maart 1891. Ofschoon het essay anoniem werd gepubliceerd, leidden de sporen weldra naar Hubert Lyautey. De tekst werd onder meer in 1946 in boekvorm herdrukt met een voorwoord van generaal (later maarschalk) Alphonse Juin.

hadden gecollaboreerd, met de grond gelijk te maken. Kolonel Joseph Gallieni, commandant van het tweede militaire district en behorend tot de *infanterie de marine*¹³, gooide het over een andere boeg: hij legde het accent op sociale, economische en politieke maatregelen om de sympathie van de bevolking te winnen.¹⁴ Hij had een aanzienlijke staat van dienst in Afrika opgebouwd en, hoewel zijn opvattingen als republikein en agnost haaks stonden op die van Lyautey, imponeerde hij de pas gearriveerde majoor. Naar zijn oordeel was opstand de resultante van een economische conditie en dus te bestrijden met het brengen van welvaart. In tactische zin vertrouwde Gallieni op verrassing en mobiliteit, maar daarvan erkende hij de zinloosheid, tenzij er tegelijkertijd kon worden gewerkt aan de opbouw van infrastructuur, verbindingen, markten en landbouw. De vooruitgang zou zich aldus als een *tache d'huile* uitbreiden. Deze modus operandi sprak Lyautey enorm aan. Gallieni van zijn kant zag in deze huzaar een competente chef-staf.¹⁵

Madagascar

Hun samenwerking in Indochina duurde niet lang. Gallieni werd in 1896 benoemd tot resident-generaal in Madagascar, maar liet al gauw Lyautey overkomen. Daar gaf hij hem de verantwoordelijkheid over een rebellerende regio. Lyautey praktiseerde opnieuw de methoden die in Tonkin succesvol waren gebleken: convergerende mobiele colonnes die de logistiek van de rebellen afsneden, de bezetting van belangrijk gebied en een militair bewind dat tegelijk de bevolking bescherming bood en het vooruitzicht op een beter bestaan.

De rebellenleider in kwestie gaf zich al gauw over, waarop Lyautey hem aanstelde over de

Lyautey in Madagascar, 1898

regio die hij voordien in verzet had aangevoerd. De man diende het Franse bewind vervolgens loyaal en competent. Deze ervaring sterkte Lyautey in zijn opvattingen omtrent het belang van het samengaan van militair bevel en territoriaal gezag. Wij zouden deze visie tegenwoordig wellicht *comprehensive approach* noemen: een symbiose van militaire veiligheid, diplomatie en ontwikkeling oftewel: domineren, consolideren en opbouwen.

Zijn gedachten over deze methode boekstaafde hij in een nieuw artikel, met de titel *Du rôle colonial de l'armée*.¹⁶ Dit artikel viel goed, vooral bij de politici die een koloniale politiek voorstonden. Anders dan in Engeland was de koloniale expansie vooral bij linkse politici omstreden. Waar in Engeland de vlag de handel volgde, plantte Frankrijk in Afrika de vlag, in de hoop dat de handel zou volgen. Dat was lang niet altijd het geval.

Noord-Afrika

Het toeval zorgde er in 1904 voor dat Lyautey in Noord-Afrika terecht kwam. Toen zijn pensioen

13 De *infanterie de marine* was tot 1901 onderdeel van de marine, maar ging in 1901 over naar de landmacht als *infanterie coloniale*. Haar status was vergelijkbaar met die van het KNIL, zij het dat de Fransen een minder scherp onderscheid maakten tussen het koloniale en het 'metropolitaine' leger. Toen Gallieni in 1912 de positie van opperbevelhebber werd aangeboden, weigerde hij deze, kloppend op zijn uniformknoop met het anker: *une question de bouton*. Bron: Barbara W. Tuchman, *The guns of August*, New York 1962, p. 56.

14 Arnaud Teyssier, *Lyautey*, Parijs 2004, pp. 121-131.

15 Robert B. Asprey, *War in the shadows, the guerilla in history*, New York 1994, hoofdstuk 13, pp. 150-158.

16 *Revue des deux mondes*, 15 januari 1900.

naderde, was hij commandant van een regiment huzaren in Alençon. In de Parijse kringen die hij frequenteerde, ontmoette hij Charles Jossart, de nieuwe gouverneur-generaal van Algerije. Deze vertrouwde hem toe dat het leger in het westen van Algerije niet bij machte was *raids* van Marokkaanse rebellen te stoppen. Toen Lyautey zijn gedachten over een mogelijke aanpak van deze invallen ontvouwde, raakte Jossart daarvan zo onder de indruk dat hij het ministerie van Oorlog bewoog hem territoriaal commandant van het turbulente Zuid-Oran te maken, onder gelijktijdige bevordering tot brigade-generaal.

De benoeming geschiedde tegen de zin van de divisiecommandant van Oran, die Lyautey's vermeende homoseksualiteit aangreep om hem te ontheffen, maar in de Derde Republiek werd daar niet zwaar aan getild.¹⁷ Een typerende anekdote over Lyautey betreft zijn kritische houding jegens de zwaarte van tactische formaties. Na zijn aankomst verzocht hij een *lichte* colonne te formeren, denkend dat de soldaten dagen op een handvol dadels zouden kunnen leven. Toen hij een zwaar opgetuigde eenheid met haverzakken op karren te zien kreeg, vroeg hij: 'wat verstaan jullie dan in vredesnaam onder een *zware*?'

Om zijn missie integraal uitvoerbaar te maken verzocht Lyautey aan het civiele gezag de onderbevelstelling van alle politieke en militaire diensten (inclusief de inlichtingen) plus een directe verbinding met Parijs. Dat verzoek werd tot woede van zijn commandant ingewilligd. Zijn tegenstanders waren twee rebellenleiders die vanuit veilig Marokkaans gebied telkens Franse militaire posten overvielen. Omdat het Franse leger te zware eenheden voor de achtervolging inzette, ontsnapten de licht bewapende rebellen telkens. Lyautey besloot geen strafexpedities te sturen en de keten van militaire posten op te heffen.

Ofschoon zijn optreden nogal wat tegenslagen kende en hij het geweld niet schuwde, slaagde Lyautey er toch in enkele stammen voor zich te winnen door hen bescherming van de Franse vlag te bieden, met inbegrip van een sociaal-

Lyautey ten tijde van zijn ontmoeting met Charles Jossart (1903)
Uit: Lyautey, A. Teyssier, Uitgeverij Perrin, 2004

economische structuur, waaronder het faciliteren van markten. Meer stammen volgden het voorbeeld, met als gevolg een doorbreking van de onderlinge solidariteit en een ondermijning van het gezag van de rebellenleiders. Zo breidde hij geleidelijk de *tache d'huile* uit over een breed front. In zijn woorden: 'met de pacificatie verspreidt zich, zoals een olievlek, een grote golf van civilisatie'.¹⁸

Marokko

De tegenwoordige staat Marokko bestond omstreeks de vorige eeuwwisseling uit een heterogene verzameling stamgebieden, nominaal onder de sultan van Fez. Deze pretendeerde af te stammen van Mohammed en kon daardoor als geestelijk leider van geheel Marokko acteren, maar als wereldlijk leider heerste hij slechts over tien procent van het territoir. Het Sjeri-

17 Homoseksualiteit werd in liberale kringen getolereerd, maar een katholiek als Lyautey kon moeilijk openlijk voor een afwijkende seksuele voorkeur uitkomen. In 1911 zou Lyautey trouwen met de weduwe van een kapitein.

18 H. Lyautey, *Lettres de Tonkin et de Madagascar*, Parijs 1920, deel II, pp. 112-113.

Marokko en de Westelijke Sahara

fijnse rijk zou vanaf 1912 een gedeeld Frans-Spaans protectoraat worden, met de sultan als nominale heerser over het gehele grondgebied, maar met een Frans bestuur als ruggengraat.

Hiermee nam Marokko een andere positie in dan Algerije, dat eerder al bij het Franse grondgebied was getrokken. Marokko had dezelfde status als Tunesië: beide protectoraten vielen onder het ministerie van Buitenlandse Zaken, terwijl Algerije door Binnenlandse Zaken werd bestuurd. De overige Franse koloniën in Afrika vielen daarentegen onder Koloniën. De Franse gezagsdragers in die overzeese gebiedsdelen hadden diensgevolge zeer uiteenlopende gezagsverhoudingen met Parijs. Dat verklaart mede waarom Lyautey een buitengewoon sterke persoonlijke invloed op het beleid kon verkrijgen. Daarbij komt dat hij als geen ander de kunst verstond om de media en daardoor de publieke opinie naar zijn hand te zetten.

In 1906 kreeg Lyautey een divisiecommando over westelijk Algerije, dat in Oran was gevestigd. Het gehele grensgebied met Marokko viel nu onder hem. In 1907 nam hij zelf het initiatief om het strategische gelegen Oujda op Marokkaans grondgebied te veroveren. Met

elan, list en bedrog niet schuwend, breidde hij gaandeweg het gebied uit tot hij in 1910 het begin van een bufferstaat in Marokko had gevestigd.¹⁹

Lyautey's veroveringszucht viel onder het gelukkige gesternte van de internationale belangstelling voor koloniale expansie. Zowel Engeland, Duitsland als Spanje hadden belangstelling voor de Maghreb. Met Londen had Parijs in 1904 een verdrag gesloten waarbij de Britten het exclusieve recht op Egypte kregen en de Fransen hun invloed in Marokko mochten uitbreiden. Spanje werd geëpaiseerd met Noord-Marokko, waar het al sinds de vijftiende eeuw de enclaves Ceuta en Melilla bezat. Van dat gebied maakte het Rif-gebergte deel uit, waarover straks meer.

Omslag van
Le Petit Journal
van 19 november 1911

Duitsland liet het op een crisis aankomen, onder meer door een bezoek van keizer Wilhelm II aan Rabat in 1905. Uiteindelijk kon Berlijn tevreden worden gesteld met een deel van Frans Congo.

Lyautey resident-generaal

Deze overeenkomsten ondergroeven het gezag van de sultan. Deze kon weinig anders dan zich inschikkelijk tonen, enerzijds omdat hij niet in staat was met behulp van zijn leger zelf het centrale gezag te vestigen, anderzijds omdat zijn bestuursapparaat onvoldoende belastingen hief en hij dus afhankelijk was van buiten-

¹⁹ Jacques Benoist-Méchin, *Lyautey l'Africain*, Parijs 1979 (editie 2007), pp. 76-81. Lyautey veranderde bijvoorbeeld plaatsnamen, waardoor Buitenlandse Zaken niet in de gaten had dat zijn acties zich afspeelden op Marokkaans grondgebied.

Lyautey en zijn staf nabij Fez,
mei 1912

had gehanteerd die in Frans Equatoriaal Afrika *bon ton* waren.

Grote bekendheid kreeg Lyautey in augustus 1914 toen hij weigerde de opdracht van Parijs te gehoorzamen door de Franse veiligheidstroepen beschikbaar te stellen voor het front. Uitvoering van die opdracht zou immers het verlies van het protectoraat impliceren. Als compensatie zou hij een deel van de troepen terugzenden, aangevuld met inlandse eenheden.

De latere generaal-majoor

B. Koning zou er na de dood van Lyautey in 1934 in de *Militaire Spectator* het volgende over zeggen:²⁰

'Ongetwijfeld is zijn werk in Marokko bewonderenswaardig geweest. Aan een nooit falend strategisch inzicht, paarde hij de gave, om de mentaliteit der Marokkanen te doorgronden. De juistheid van zijn beoordeling bleek het duidelijkst toen hij in Augustus 1914, in strijd met de bevelen van Parijs, de Fransche strijdkrachten uit het binnenland niet concentreerde aan de kust. Deze handelwijze heeft Marokko voor de Franschen doen bewaren. Zijn organisatorisch talent stelde hem in staat een bestuursmethode te schep- pen, die voor Marokko nagenoeg ideaal was, terwijl hij bovendien dit stelsel in zeer korten tijd deed door- voeren.'

landse leningen. Het Verdrag van Fez uit 1912 werd evenwel de aanleiding tot een heftige en breed gedragen opstand tegen de Franse overheersing.

Met de vestiging van het Franse gezag over bijna geheel Marokko in zicht was Parijs niet bereid tot concessies. De regering besloot nu Lyautey, die sinds 1910 legerkorpscommandant in Rennes was, de eerste resident-generaal in Rabat te maken van het protectoraat Marokko. De onderwerping van het gehele grondgebied kreeg nu vliegende vaart. In twaalf jaar tijd legde hij 4.000 kilometer verharde wegen en 1.300 kilometer spoorwegen aan. Casablanca en Port Lyautey (het huidige Kenitra) kregen goed geoutilleerde zeehavens. Het onderwijs en de gezondheidszorg werden serieus aangepakt, de economie floreerde.

Hoewel nog menig gevecht moest worden geleverd en Lyautey niet aarzelde om zijn gezag met harde hand te vestigen, trad hij op tegen wat hij als excessief geweld beschouwde. De latere generaal Charles Mangin zou in 1913 uit zijn functie worden ontheven, nadat hij bij acties in het Atlas-gebergte de ruwe methodes

Eind 1916 werd Lyautey naar Parijs geroepen om minister van Oorlog te worden. In deze functie kon hij geen invloed uitoefenen op het militair-strategische beleid. Hij kon niet anders

20 MS 1935 (104), 368. Rubriek Uit de Vakpers: *Maarschalk Lyautey*, bespreking van de aan hem gewijde editie van de *Revue d'infanterie*, maart 1935.

Generaal Lyautey inspecteert bouwwerkzaamheden in Rabat, 1917

Uit: *Encyclopédie par l'image Lyautey (1854-1934)*, Librairie Hachette

dan toezien hoe Nivelle bij het offensief van Chemin des Dames in april 1917 grote verliezen leed zonder militair gewin. Na een aanvaring met de *Assemblée* legde hij zijn ambt al na vier maanden neer en keerde terug naar Rabat. In 1921 zou hem de hoedanigheid (*dignité*) van maarschalk worden toegekend.

De Rif-crisis

De Rif was het zwakke punt van de Marokkaanse pacificatie. Het massief strekt zich uit over 300 x 180 kilometer, met de Middellandse Zee aan de noordkant. De nauwe toegangen versterkten het isolement van de Berberstammen, die zich in de overbevolkte dalen nauwelijks met landbouw en veeteelt in leven konden houden. De Rif kenmerkte zich door instabiliteit en anarchie, doordat de stammen voortdurend onderlinge strijd leverden en uitvallen deden naar Spaans-Marokko.²¹

Rond 1920 verscheen de charismatische revolutionaire leider Abd-el Krim op het toneel. Deze had een goede opleiding in Spanje genoten en wist de verdeelde Berberstammen achter zich te krijgen. De Spaanse bezettingsmacht was slecht georganiseerd en voerde een chaotische campagne, die tot grote verliezen leidde. Lyautey probeerde aanvankelijk een neutrale positie in te nemen, het gevaar voor Frans-

Marokko onderschattend. Zijn eigen troepenmacht was door nieuwe behoeften in Rijnland en Syrië uitgedund van 95.000 man in 1921 tot 64.000 in 1923. In 1924 besepte hij het gevaar alsnog en vroeg om 18 bataljons versterking. In plaats daarvan kreeg hij er vier uit Algerije.²²

Abd-el Krim brak in april 1925 uit naar Frans-Marokko, voorwendend dat hij de Mahdi was, een soort messias die met instemming van Allah verschijnt. Stammen in de omgeving van Taza en Fez sloten zich bij hem aan en al gauw dreigde de Franse verdedigingslinie te worden opgerold. Lyautey besloot, hoewel de krijgskansen ongunstig leken, de linie bij Taza te houden, en werd daarbij mede geholpen door stammen uit de Midden-Atlas. Volgens Teyssier bleek hier het resultaat van een met wijsheid uitgeoefend bestuur.²³

Een tweede troef was een handig gebruik van de militaire luchtvaart. Eind juli had hij het front gestabiliseerd, maar intussen had de politiek genoeg van hem gekregen en wilde men hem vervangen door een burger. Lyautey had in juni president Painlevé bij een bezoek aan het front geschoffeed. Verder verweet men hem, niet geheel ten onrechte, machtshonger, narcisme en inconsistent beleid. Toen Lyautey om een bevelvoerend generaal verzocht – hij was zelf inmiddels 70 jaar en ziekelijk – stuurde Parijs maarschalk Pétain om de totale vernietiging van Abd-el Krim te bewerkstelligen. Pétain was zogenaamd op een inspectiereis en had Madrid en Tetouan (het Spaanse hoofdkwartier) aangedaan, toen hij zich medio juli bij Lyautey aan het front vervoegde en hem een presidentieel besluit voorlegde omtrent de bevelsoverdracht.

De twee maarschalken waren in alle opzichten elkaars tegenpool en voelden zich ongemakkelijk. Pétain, een rustige, gezagsgetrouwe man van eenvoudige afkomst, had geen koloniale ervaring maar was in 1916 degene geweest die de ineenstorting van het Franse leger bij Verdun had weten te voorkomen. Lyautey, een flamboyante aristocraat, had tegen de zin van een reeks linkse regeringen een belangrijk land toegevoegd aan het koloniale rijk. De volgende

21 Maurice Durosoy, *Lyautey, 1854-1934, Maréchal de France*, Parijs, 1984, pp. 165-172. De latere generaal Durosoy was enkele jaren luitenant-adjudant van Lyautey.

22 Arnaud Teyssier, op.cit., pp. 385-388.

23 Ibid., p 389.

*Abd el-Krim
Uit: Frankrijk in
oorlog, 1870-1962,
H.L. Wesseling.
Uitgeverij
Bert Bakker,
Amsterdam 2006*

woordenwisseling wordt in een of andere vorm door vrijwel alle biografen van Lyautey weergegeven²⁴:

Pétain: Ik besef, dat mijn komst hier weinig aangenaam voor u kan zijn. Maar wat wilt u, de regering heeft mij een opdracht verstrekt en ik heb gehoorzaamd. Mijn leven lang heb ik gehoorzaamd en zo ben ik maarschalk geworden.

Lyautey: Welnu, ik ben geheel mijn leven ongehoorzaam geweest en aldus ben ik maarschalk geworden.

Pétain zou 150.000 man tot zijn beschikking krijgen en in maart 1926 zijn opdracht voltooiën. Abd-el Krim werd gevangen genomen en naar Réunion overgebracht. Lyautey was reeds in september 1925 afgetreden, waarna hij zonder egards per lijnboot was teruggereisd. Bij de oversteek van de Straat van Gibraltar hadden alleen twee Britse oorlogsschepen een saluut gebracht.

Fransen en Angelsaksische geschiedschrijving

De naam Lyautey heeft nog altijd een magische klank bij vele beoefenaars van de Franse moderne geschiedschrijving. Er zijn vele biografieën over hem verschenen, zijn landhuis te Thorey (bij Nancy) is als museum ingericht en

er functioneert een website.²⁵ De oudere biografen, onder wie de schrijver André Maurois (1939), zijn niet erg objectief. Lyautey was nu eenmaal een grote naam en vele Franse generaals hadden ooit onder hem gediend, van wie Georges, Franchet d'Esperey, de Lattre de Tassigny, Charles Mangin, Giraud, Gouraud, Catroux en Juin de bekendste zijn. Velen van hen koesterden een grote bewondering voor hun oude chef en droegen dat gevoel over op anderen.

De Franse geschiedschrijving heeft in het algemeen moeite met het maken van objectieve beoordelingen, niet alleen over delicate episodes als de Duitse inval van 1940 en het bewind van Vichy, maar ook over de meer glorieuze prestaties als de opkomst van De Gaulle. Vooral het meeste oudere (ook naoorlogse) werk lijdt daaraan. De hedendaagse militaire historici schrijven werk van een veel betere kwaliteit, zoals blijkt uit de kwalitatief hoogwaardige biografieën over Lyautey van voormalig minister van Buitenlandse Zaken Hervé de Charette (1938) en van Arnaud Teyssier (1958), die uitkwamen in respectievelijk 1997 en 2004.

Het gemis aan deugdelijke Franse geschiedschrijving werd tot voor kort deels gecompenseerd door de interesse van Angelsaksische historici voor de Franse militaire geschiedenis. De Britse historicus Douglas Porch is een kenner bij uitstek van de Franse koloniale en militaire geschiedenis, zoals blijkt uit zijn bijdrage aan *Makers of modern strategy*, het hoofdstuk waarop Jaap de Moor zijn oordeel over Lyautey baseert.²⁶ Inderdaad zegt Porch daarin dat Lyautey heeft gefaald en dat de verovering van Marokko evenveel tijd heeft gekost als de periode van rust tot aan de in 1956 uitgeroepen onafhankelijkheid.

Deze bewering roept evenwel de vraag op waarom zich na 1926, afgezien van een korte naoorlogse periode, nauwelijks een opstand

²⁴ Dit is de weergave van Marcel Santana in *La vie exemplaire de Lyautey: 'je suis un animal d'action'*, Fontenais-sous-bois, 1986, p. 99.

²⁵ www.lyauteymosaïqueinformatique.fr

²⁶ Douglas Porch, op.cit., pp. 376-407.

FOTO M. DUROSOY

Lyautey en eerste minister Painlevé tijdens een bezoek aan het front, juni 1925

van betekenis heeft voorgedaan en waarom de transitie naar de onafhankelijkheid zonder al te grote problemen is verlopen. Ik breng in herinnering dat 80.000 Marokkaanse militairen hebben meegevochten in de Tweede Wereldoorlog en dat de medewerking van de sultan aan de geallieerde marsroute door Noord-Afrika van cruciale betekenis is geweest voor het welslagen van de operatieplannen.

Tot op de dag van vandaag is er weinig bitterheid te bespeuren in de betrekkingen tussen Frankrijk en Marokko. De koloniale nalatenschap van Lyautey maakt deel uit van het collectieve geheugen van beide volken, niet onomstreden, maar wel met respect bejegend.²⁷ Een parallel dringt zich hier op met de wijze

waarop de Indonesiërs zich J.B. van Heutsz herinneren als de man die de eenwording van de archipel bevocht.

FOTO ACADEMIE DE REIMS

Monument van generaal Lyautey in Casablanca

Porch meent dat de betekenis van Lyautey vooral een politieke is geweest, en dan niet zozeer gericht op de binnenlandse politiek van Marokko als wel op die van Frankrijk zelf. Lyautey was naar de Marokkanen toe een kenner van de cultuur en de etnografie, een meester-diplomaat, een charmeur, die als hoogste autoriteit wel het instrument van de represailles gebruikte, maar in het algemeen relatief humaan optrad.

In de richting van de Franse politici was hij een handige manipulator, die meende dat Frankrijk zijn intellectuele en morele vitaliteit kon herwinnen in de koloniën. Waar de politiek aarzelde tussen een afhoudende attitude jegens koloniale expansie en gretigheid naar meer overzees bezit, heeft Lyautey er in belangrijke mate toe bijgedragen de balans naar expansie te doen doorslaan.

Relatie tussen koloniale pacificatie en COIN-missies

In de tabel hiernaast heb ik de meest opvallende overeenkomsten en verschillen tussen expeditie COIN-missies en evenzeer expeditie koloniale pacificatiemissies op een rij gezet en deze vergeleken met de karakteristieken van de conventionele oorlogvoering. Hieruit blijken de sterke overeenkomsten tussen de eerste twee categorieën en de grote verschillen met de derde categorie.

Enige reserve is op zijn plaats, gegeven het grote verschil in politiek-strategische doelstellingen tussen COIN en koloniale pacificatie, niet te verwarren met de kenmerken van het militair-operationele niveau, zoals in de tabel aangegeven. Vermeldenswaard is ook het verschil in de ruimte voor bevelvoering: waar de negentiende-eeuwse commandant zelf zijn politiek-strategische doeleinden kon najagen, prijst de hedendaagse commandant zich gelukkig met voldoende ruimte op tactisch gebied.

Slotoordeel

Uit het voorgaande moge duidelijk zijn dat ik van oordeel ben dat Lyautey allerm minst heeft gefaald. Integendeel, volgens Arnaud Teyssier is hij zelfs een plaats waardig in het rijtje van grote Fransen, tussen Richelieu en De Gaulle. Dat zijn stoffelijk overschot is bijgezet in de Dôme des Invalides onderstreept dat hij in Franse ogen niet controversieel is, zoals bij ons het lot van J.B. van Heutsz is geweest. Hoogstens kan men Lyautey verwijten dat hij een kind van zijn tijd was, voor wie niet de toekomstige onafhankelijkheid van het protectoraat op de eerste plaats stond. Datzelfde

27 Arnaud Teyssier, op.cit., pp. 427-430.

Overeenkomsten en verschillen tussen soorten militair optreden ²⁸	Westerse COIN-missies	Koloniale pacificatie, model Lyautey/ Van Heutsz	Conventionele oorlog
Verwerven steun bevolking	ja	ja	neen
Communiceren vastgesteld politiek doel richting bevolking	ja	ja	ja
Strikte handhaving rechtsnormen	ja	ja, maar...	meestal
Tegengaan subversieve acties	ja	ja	soms
Zelfde operatieruimte	ja	ja	neen
Vestigen stabiele basis	ja	ja	ja
Begeleiding diplomatie	ja	ja	soms
Beperking geweld	ja	ja	soms
Herstel autochtoon gezag	ja	ja	neen
Ontwikkeling infrastructuur etc.	ja	ja	neen
Kleinschalig en licht optreden	ja	ja	neen
Respect voor inheemse cultuur	ja	ja	soms
<i>Comprehensive approach</i>	ja	ja	enigermate
'Beschavingsmissie'	ja	ja	neen
Gewenste korte missieduur	ja	neen	n.v.t.
Inzet voldoende troepen	neen	ja	ja
Samenwerking bondgenoten	ja	neen	ja

gebrek aan visie kenmerkte overigens het Nederlands-Indische bestuur.

Nu de tweede vraag: kunnen wij iets van de koloniale oorlogvoering leren voor onze COIN-operaties? Uitgerekend Douglas Porch, die Jaap de Moor als advocaat laat optreden in het hiervoor genoemde artikel, levert hier het tegenbewijs. In de herziene uitgave van *The conquest of Morocco* heeft Porch in 2004 een voorwoord toegevoegd, waarin hij een parallel trekt tussen de koloniale veroveringen en hedendaagse westerse expeditionaire missies:

*Like Lyautey, modern imperialists seek to make the army the quartermaster of civilization and the soldier the forerunner of the engineer, the tradesman, and the teacher.*²⁹

Militaire expedities worden ondernomen op basis van een mengsel van idealisme en nationalisme. Strategieën beogen de bezetting van terrein en de geleidelijke uitbreiding daarvan.

Opmerkelijk is ook de parallel van de samenwerking tussen militairen, diplomaten, bureaucraten, niet-gouvernementele organisaties en bedrijven.

Tegenstanders van deze redenering zullen tegenwerpen dat de motieven van de contemporaine leiders altruïstisch zijn, dat zij een tijdelijke beïnvloeding van een ongewenste situatie voor ogen hebben, dat zij zichzelf cultureel niet superieur achten en zo snel mogelijk de macht willen overdragen aan het lokale gezag. Porch wijst er op

dat er sterke overeenkomsten tussen vroeger en nu schuilen in:

*a deep resentment of the 'natives' who we must 'civilize' for their, and our, own good – if only they were less rebellious, less turbulent, less backward, then we would not be forced to go to the trouble and expense of conquering and occupying them.*³⁰

Met dit artikel pleit ik voor een hernieuwde aandacht voor de bestudering van COIN als fenomeen in de koloniale geschiedschrijving. 'Plus ça change, plus ça reste la même chose'. De Nederlandse koloniale geschiedenis biedt in dit opzicht een *mer à boire*. ■

28 Zie ook M.W.M. Kitzen, 'Westerse militaire cultuur en counter-insurgency, een tegenstrijdige realiteit', *MS* 2008 (177) (3), pp. 130, 131.

29 Douglas Porch, *The Conquest of Morocco*, New York, 1982. De herdruk van 2005 bevat een inleiding waaruit dit citaat is overgenomen, pp. xv.

30 *Ibid.*, p. xvi.